

ALTAY VE TELEÜTLERDE 12 HAYVANLI TAKVİM*

L. KARUNOVSKAYA**
Çev. Reshide ADZHUMEROVA
Emine ATMACA***

ÖZET

Bu makalede, Altay ve Teleütlerde 12 hayvanlı takvim üzerinde durulmuştur. Takvim, makalenin yazarı Lidiya Eduardovna Karunovskaya'ya Altay ve Teleüt Türkleri üzerinde etnografik çalışmalar yaptığı sırada Burhanizm taraftarlarından biri olan Teleüt Serapion Şadeyev tarafından verilmiştir.

Takvimde 12 yıl bir devreyi, 12 yılın her bir yılı da bir hayvanı temsil eder. Bu hayvanlar, ait oldukları yılın kaderine de yön verir. Bu sebepten kişi doğduğu yılın hayvanını iyi bilmeli ve ona göre hareket etmelidir.

Anahtar Kelimeler: 12 hayvanlı takvim, Altay, Teleüt.

CALENDER WITH 12 ANIMALS IN THE ALTAI AND TELEUT

ABSTRACT

In this article, in the Altai and Teleüt calender with 12 animals has been emphasized. Calendars, articles and the author of the Lidiya Eduardovna Karunovskaya Altai and Teleüt ethnographic studies on the Turkish in this position given by *Serapion Şadeyev* as one of Burhanizm.

* SSCB Bilimler Akademisi Bildirileri Leningrad 1929.

** **Lidiya Eduardovna KARUNOVSKAYA** (1890–1975) Etnograf, tarih uzmanı, Etnografya Enstitüsü'nün Doğu Halklarının bilim uzmanıdır. 1941–1942 yılları arasında Almanlar tarafından kuşatılan Leningrad'da (şimdiki St. Petersburg'da) kalmış ve *'Hollanda Hindistan'ı Kavim ve Halkları'* adlı kitabı yazmıştır. www.museum.irkutsk.ru/ru/page/articles6.html

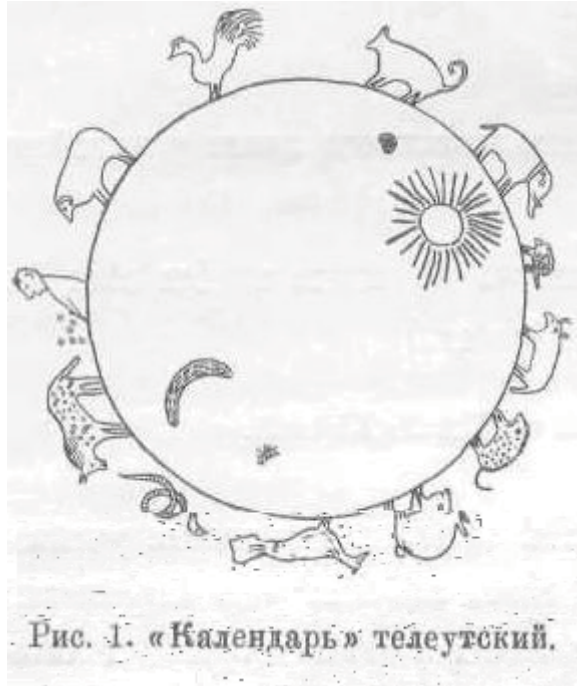
*** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü eatmaca@sakarya.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 5/4 Fall 2010

olmuştu. Takvim, Teleüt *Serapion Şadeyev'e* (kendisi, Altay'da yeni bir dini akım olan Burhanizm'in taraftarlarından biridir.) aitti.

Takvim, beyaz kâğıdın ¼ 'ünde yer almış ve siyah kurşun kalem ile çizilmiştir. Bu takvim, Serapion'un eline ihtiyar bir Teleüt'ün vefatından sonra geçmiştir. Serapiona'a ihtiyar Teleüt bu takvimi atalarından öğrendiği gibi nakletmiştir.

Resim 1. Teleüt Takvimi

Yıl, bir dairedir. (bk. resim 1) bu dairenin etrafında 12 figür vardır. Yıl sayımı *küjül* (Radlof sözlüğünde *büyük fare-lağım faresi*) fare figüründen başlar. Bu figür, takvimin yukarısında sağda yer almaktadır. Farenin ardından saat yönünde inek *uy-üy*, sonra kaplan *a s*, sonra tavşan *o b*, ejderha *ul*,⁶ yılan, *at*, meçin,⁷ *w y w*

⁶ Bu figür, kuş şeklindedir. Serapion Şadeyev'in anlattığına göre "ördeğe benzer, bataklıklarda nadiren bulunur, iyi uçar". Ulı varyantı (bk. resim 2).

⁷ Meçin, maymun insana benzer ama çirkin maymun yüzlü figürdür. Serapion Şadeyev'in anlattıklarına göre bu insan yeryüzünde yaşamış. Kahramanmış. Ama bazı suçlardan dolayı Ülgen, yıldızla dönüştürerek gökyüzüne yerleştirmiş. Ulus -çerge'de Teleütler arasında 'takvim' hakkında az bir bilgi saklanmış. (Meçin figürünü resim 3'teki gibi çizdiler)

Turkish Studies

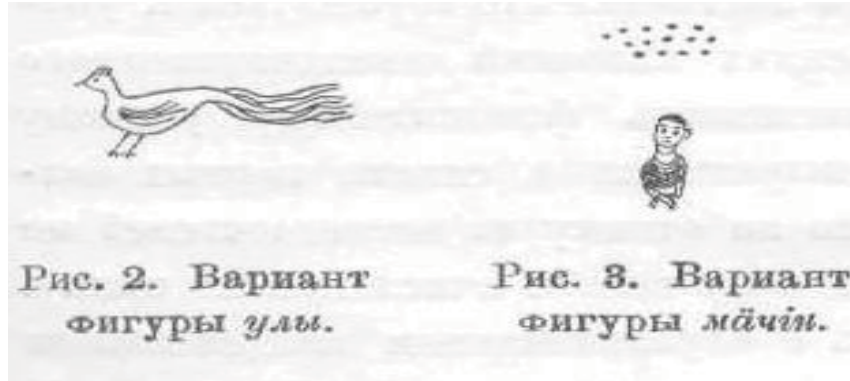
*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

u u , koyun *koç* (*o* *u*), tavuk *pötik*⁸, köpek *ı* *e* domuz *çoçko* bulunur.

Daire içinde yukarıda sağda domuz ve fare figürleri karşısında *kün* (güneş) çizilmiştir. Güneşin sol üstünde köpeğin karşısında *küniş çolmonı* yıldızı çizilmiştir. Dairenin aşağı solunda at ve yılan figürlerinin karşısında *u* çizilmiştir. Ayın sağ aşağısında *yılan ve ejderha* karşısında *aydıñ çolmonı* yıldızı çizilmiştir.

1928 yılının yazında Şebalinsk bölgesi Kırgısta köyünde çalışmalarını sürdüren etnograf *u* *ı* *ı*, Burhanizm ile ilgili birkaç numune dâhilinde 12 hayvanlı takvimin orijinalini bulmuş ve SSCB Bilimler Akademisi Antropoloji ve Etnografya Müzesi'ne kazandırmıştır. Bu takvim, (bk. Resim 4) dörtgen, ahşap, tahtadır. Boyu 23 cm. eni 22 cm, kalınlığı 2 cm.dir. Bu tahtanın ortasında 3 milimetrelik derinliğinde daire şeklinde bir çıkıntı vardır. Bu çıkıntıda

Gamalı haç (Moğolca *uljai utasun* *u* *a* *ı*) sonu olmayan bir düğüme benzer. 4 ile 7 mm mesafede olan bu düzlüğü 3 mm genişlikte bir daire kaplar. Devamında yine 3 mm derinlikte bir kuşak gelir. 12 ile 18 mm'ye kadardır, onu da 5 mm genişlikte ve 3 mm derinlikte olan bir daire kaplar, bu oyulmuş daireden sonra 5–8 mm mesafede tahta yüzünde 2,5–3 cm genişliğinde ve yaklaşık 3 mm derinlikte olan bir daire oyulmuştur, bu daire 3 ile 8 mm genişlikte 12 şeritlere bölünmüş 12 parçadan oluşmuştur.

Resim 2. Ulı figürü varyantı Resim 3. Meçin figürü varyantı

⁸ Tahminim Rusça *u* (*o* *o*) kelimesinin bozulmuş şeklidir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Sayım 12 yıllık devreye göre yapılmaktadır. Birinci devre 13, ikinci 25, üçüncüsü 37 vs. Altaylılar bir kişinin yaşını öğrenmek istediklerinde ve belirli bir hayvan yılında olmuş bir olaydan sonra ne kadar zaman geçtiğini hesaplamak istediklerinde doğum veya olay yılı hayvanından saat yönünde sayım yapıyorlar. Böylece at yılında doğmuş olan Teleüt Serapion 1927 yılında yazın (tavşan yılında), at yılından tam iki devreyi saymıştır, yani bu tam 25 yıla tekabül eder. Bu noktadan koyun, meçin, tavuk, köpek, domuz, fare, inek, pars ve tamamlanmamış tavşan yılını (1927) saymıştır. Sonuçta onun $25 + 8 = 33$ tam yıl yaşadığı ve 24 yaşının başında olduğu anlaşılmıştır. Kendi yaşını bilen her kişi doğduğu yılın hayvanını kolayca hesaplayabilir. Bunun için bulunduğu yılın hayvanından saat yönüne ters sayım yapması gerekmektedir. Yaşı kadar devre sayar, geri kalmış yılları da aynen saat yönüne ters olarak hesaplar. Sayımın bittiği hayvan ise doğduğu yılın hayvanı olur.

Yıl, ilkbaharda, her şeyin çiçek açması ve guguk kuşunun ötmesiyle başlar.

12 hayvanlı takvimin her bir yılıyla ilgili belirti vardır, ancak Altaylılar kısmen bu belirtileri unutmuşlardır. Onlar da altı yıl 'zor' ve altı yıl 'kolay' sayılır.

Kolay Yıllar

1. **Fare yılı:** Bu yılda doğmuş olanlar mutludur; ömrü boyunca çok sayıda hayvanı olur.
2. **Pars yılı:** (Belirtileri hatırlayamadılar.)
3. **Tav an yılı:** Bu yıl insanlar için 'yumuşak ve hafif' geçer.
4. **Ejderha yılı:** (Belirtileri hatırlayamadılar.)
5. **At yılı:** (Belirtileri hatırlayamadılar.)
6. **Koyun yılı:** (Belirtileri hatırlayamadılar.)

Zor Yıllar

1. **nek yılı:** Kışı ağırdır, ilkbaharda hayvanlar ölür, özellikle de inekler. Bazen de iyi geçer.
2. **Yılan yılı:** (Belirtileri hatırlayamadılar.)
3. **Meçin (maymun) yılı:** Bu yılda çok insan ölür.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

-
4. **Tavuk yılı:** (Belirtileri hatırlayamadılar.)
 5. **Köpek yılı:** (Belirtileri hatırlayamadılar.)
 6. **Domuz yılı:** Hayvanlar için kötü geçer, ölürlür. İnsanlar için de iyi geçmez.

Altaylılara göre her bir insan ömrünün 13, 25 ve 37. yaşında, yani 1. 2. ve 3. devresinde hastalık ve hatta ölüm tehlikesi atlatır. Bu yıllarda özellikle çok dikkatli olmak gerekir. İnsan, bu üç devreyi hayırlısıyla atlatırsa ölüncüye kadar rahatça yaşayabilir.

Her insan doğduğu yılın hayvanını iyi bilmeli ve unutmamalıdır. Ayrıca bu hayvanı diğerlerine göre daha fazla sevmeli ve ona çok iyi davranmalıdır. Bu hayvanı öldürmek, daha doğrusu canını (maldın tını) almak yasaktır. Örneğin eğer bir ailede ev sahibi koyun yılında doğmuşsa koyun kesmek gerektiğinde bu eylemi başka birine yaptırtmalıdır ve koyun yılında doğmuş kişi hayvan can verdikten sonra ancak onu parçalayabilir. 1892 yılında (at yılı) doğmuş olan Teleüt Serepion, yeryüzünde atı öldürmek bir yana, onun kamçılanmaması gerektiğini de söylüyordu. Bu kurallara uyulduğu takdirde uzun ve rahat bir yaşam sürüleceğine inanıyordu. Köpek yılı doğup da köpeği dayak ve açlıktan korumayan insanın çok zor ve kötü bir ömrü olurmuş. Bu gibi hayvan korumaları bazı grup insanlar tarafından takvimin tüm hayvanlarına karşı uygulanmalıdır. Ancak meçin (maymun) yılı doğmuş olanlar yeryüzündeki tüm hayvanları öldürebilirler, *günahları olmaz, çünkü onların gökyüzünde yıldızları vardır.*